

EGYÉN
ÉS
POLITIKAI GYAKORLAT

A kötet a Tudományos képzés műhelyeinek támogatása
a Pécsi Tudományegyetemen
(TÁMOP 4.2.2/B-10/1-2010-0029) projekt támogatásával
készült

A PTE BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola
által 2013. április 19-20-án rendezett interdiszciplináris dok-
torandusz-konferencia válogatott előadásai

Szerkesztette:
Gőzsy Zoltán
Vitári Zsolt

Társszerkesztő:
Lengyel Gábor

Nyomdai munka:
Carbocomp Kft.

© Szerzők, 2013
© Szerkesztők, 2013

ISBN 978-963-642-532-6

LÉNÁRT ANDRÁS

A „FELSŐBBRENDŰ” HISPÁN FAJ ÉS A KONSTRUÁLT ELLENSÉGGÉP VISZONYA A FRANCO-DIKTATÚRÁBAN

A Spanyolországban 1939 és 1975 között fennálló Franco-diktatúra kialakulásához és fennmaradásához a rezsím az egész hispán közösséget középpontba állította, melyet minden más fajnál felsőbbrendűnek tartott. Koherenciát a *Hispanidad* (*Hispánság Tudat*) elmélete próbált biztosítani. Elveinek alátámasztásához a rendszer egy állandó ellenséggépet kreált: az ellenség folyamatosan lesben áll, hogy a nemzeti Spanyolországot lerombolja. Franco tábornok (a *Caudillo*) Spanyolországának ideológiai meghatározásából kell kiindulnunk ahhoz, hogy értelmezni tudjuk a tanulmányunk címében jelzett problémát.

A rezsím ideológiai alapjai

Werner Stark szociológus úgy vélte, minden gondolatot befolyásol a társadalmi környezet és a dolgok természete, mindezekből pedig egy sajátos pszichológiai deformáció révén születik meg az ideológia, amelyet olyan szubjektív, személyes érzelmek befolyásolnak, mint a gyűlölet, a félelem és a vágy. Az ideológiát kialakító és arra jelentős befolyással bíró személyek igazságérzete ezáltal teljes vagy részleges mértékben eltorzul.¹ A spanyol esetben nem beszélhetünk mértani pontossággal megalkotott ideológiáról, bár

¹ Clifford Geertz antropológus és kultúrtörténész 1964-ben megjelent, az ideológiát mint kulturális rendszert jellemző, azt egyetemes történeti és történetfilozófiai kontextusban is vizsgáló tanulmányában Starké mellett a téma elismert nemzetközi szakértőinek eredményeit összegzi: Clifford GEERTZ: „*Ideology as a cultural system*” In: APTER, David Ernest (szerk.): *Ideology and Discontent*. The Free Press of Glencoe, New York, 1964. 47-76.

történt több kísérlet is, hogy Franco politikai gondolkodását összegezzék.² A korszak egyik szakértője, Stanley G. Payne szerint Franco soha nem alkotott világos elméletet arról, még önmaga számára sem, milyen ideológia vezérli őt, és ez nagymértékben megkülönbözteti a spanyol utat a huszadik század többi politikai vonulatától. Egységes és kiforrott eszmerendszer helyett inkább olyan fajsúlyos, egymáshoz sok esetben szorosan, máskor lazábban kapcsolódó elemekről beszélhetünk, amelyek együttesen adnak egy ideológiai hálózatot.³ Ilyen volt, többek között, a nacionalizmus, az egységre törekvés, a katolicizmus és a politikai pártok nélküli erős kormányzás. Juan Pablo Fusi úgy véli, a francói ideológia egy korábban már létező gondolkodás újabb, naprakészebb változata: a tradicionalizmus vezetőjének számító Víctor Pradera gondolatvilága adja a Caudillo számára az alapvető értékeket, a jelszavak pedig a vallás, az állam, a tulajdon és a család.⁴ A Francót támogató erők mindannyian hozták magukkal a saját értékrendjüket, ezeket esetenként könnyen össze tudták hangolni egymással, máskor azonban konfliktusokat szültek. Külön eszmei világot képviselt a hadsereg és az egyház. Harsányi Iván úgy véli, a háború idején és a diktatúra első éveiben a falangisták és a konzervatívok eszmerendszere áthatotta egymást, a konzervatív ideológiákból eltűntek a liberalizmus nyomai, a falangizmus nemzetiszocializmusa pedig szinte államvallássá vált. A különböző csoportok egymástól gyakran eltérő elveket képviseltek, a halmazok metszete maga Franco tábornok volt: ő

² Lásd: José SOLÍS RUIZ: *Pensamiento político de Franco. Vols. I-II*. Ediciones del Movimiento, Madrid, 1975. Különösen érdekes Manuel Vázquez Montalbán könyve, aki Franco beszédeit és interjúit vette nagyító alá, hogy abból kialakítson egy koherens ideológiai hátteret, vajon milyen eszmei erők, „démonok” vezérelték a Caudillo gondolkodását: Manuel VÁZQUEZ MONTALBÁN: *Los demonios familiares de Franco*. Random House Mondadori, Barcelona, 2004.

³ Stanley G. PAYNE: *Franco. El perfil de la historia*. Alianza, Madrid, 1992. 258.

⁴ Juan Pablo FUSI: *Franco: Autoritarismo y poder personal*. El País, Madrid, 1985. 93-94.

egyesítette magában a csoportok hitvallását és vált az összeütközéseket megakadályozó legfőbb vezérré.⁵

Az 1939-ben a harmadik kiadását megélt és az iskolákban kötelező oktatási anyaggá vált *Catecismo patriótico español*⁶ összefoglalja, milyen ideológiai alapokon nyugszik az új Spanyolország. Franco áll a társadalom csúcán, ő a legfőbb vezér (Caudillo), a tábornokok tábornoka (Generalísimo), aki a spanyol nemzet ura. Isten választotta ki őt Spanyolország felemelésére, a nép tehát az Úrnak engedelmessé válik általa, hogy elfogadja Francót vezérének. A katolikus vallás egységbe fogja a hispán fajt, ezért az egyház a hatalom egyik legfőbb támasza. A kasztíliai spanyol lesz a civilizáció nyelve, maga mögé utasítva az angol és franciát. Miután oldalakon keresztül sorolja a nemzet történelmi eredményeit, elérkezik a jelenhez, amelyben hét fő ellenséget nevez meg: liberalizmus, demokrácia, judaizmus, szabadkőművesség, kapitalizmus, marxizmus, szeparatizmus. A nemzeti csapatok által vezetett Keresztes Hadjárat átmenetileg legyőzte ezeket, de nem tudta elérni a tényleges megsemmisítésüket. Továbbra is lesben állnak, támadásra készek. Spanyolország a Nyugat egyetlen reménysége, hogy fennmaradjon a civilizáció.

A *Catecismo*... nyolc olyan nagy történelmi eseményt nevez meg, amelyek a spanyol nép nagyságát hivatottak alátámasztani. Ezek többsége – objektíven szemlélve a történelmet – túlzásnak nevezhető:

- „1. a Római Birodalmat emberségesebbé és spirituálisabbá tették;
2. áttértették és civilizálták a barbárokat;

⁵ HARSÁNYI Iván: *A Franco-diktatúra születése*. Kossuth, Budapest, 1988. 153-154.

⁶ Ignacio GONZÁLEZ MENÉNDEZ-REIGADA: *Catecismo patriótico español*. Salamanca, 1939. Mivel az eredeti szöveghez nem volt hozzáférésem, összegzésemhez egy, a *Catecismo* bizonyos részeit szemantikai szempontból elemző, angol-spanyol szinkronnal és fordítással foglalkozó doktori disszertációt használok: María del CAMINO GUTIÉRREZ LANZA: *Traducción y censura de textos cinematográficos en la España de Franco: Doblaje y subtítulo inglés-español* (1951-1975). Universidad de León, Secretariado de Publicaciones, León, 2000. 35-37.

3. kiűzték Európából a mór seregeket;
4. legyőzték a törököket Lepantónál;
5. megvédték a keresztény civilizációt és a görög-római lelkiséget a protestantizmustól;
6. Amerika felfedezése, meghódítása és civilizálása;
7. megdöntötték Napóleon hamis alapokon nyugvó birodalmát;
8. elsöpörték az eurázsiai bolsevizmust.”⁷

A rezsim kulturális beágyazottságának szimbólumai azokat a tételeket idézték vissza, amelyek a 16. századi birodalmi létet jellemezték a maga vallásos, klasszikus és humanista műveltségével. A középkorai oktatásban kiemelt hangsúlyt kapott a birodalmi Spanyolország történelme és a Hispanidad ideológiai alapjainak magyarázata. Mindezzel azt kívánták bizonyítani, hogy a spanyol nemzet erkölcsileg feddhetetlen, a birodalmi szellemiség pedig még magasabb szintre emeli őket.⁸

A spanyol dicsőséges múlt központja Kasztília, értelmezésük szerint innen indult ki a nemzeti egység létrehozása és a birodalomépítés. A polgárháborús győzelem számos alkalommal párhuzamba kerül a középkori győzelmekkel és a 19. századi spanyol erényekkel, ezek mindegyike Kasztíliára koncentrálódik.

A francói történelemszemlélet egyik fundamentuma, hogy a Spanyolország egységét megteremtő Katolikus Királyok periódusát⁹ veszi a nemzeti nagyság sarokkövének – ez a megállapítás azonban máris hamis, ugyanis Kasztíliai Izabella és Aragóniai Ferdinánd házasságával nem következett be egyesülés, csupán összekapcsolódás. Kasztília és Aragónia relatív önállósága to-

⁷ CAMINO GUTIÉRREZ LANZA 2000. 36-37.

⁸ Lorenzo DELGADO GÓMEZ-ESCALONILLA, *Imperio de papel: acción cultural y política exterior durante el primer franquismo*. Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid, 1992. 122-123.

⁹ A Kasztíliai Izabella (1474-1504) és Aragóniai Ferdinánd (1479-1516) nevével fémjelzett periódus. A két uralkodó 1469-ben kelt egybe.

vábbra is fennállt, a királyságokon belül is megmaradtak a kisállamok.

A felkelők számára minden olyan történelmi esemény, amely az általuk egységesnek vélt ország fennmaradását szavatolta vagy kiállt amellett, bekerülhetett a nemzeti kánonba, így szintén a Katolikus Királyoknak adóztak hálával Granada visszahódítása, a zsidók kiűzése, valamint az Új Világ felfedezése miatt. A hanyatlás periódusának számító Bourbon-korszak éppen ezért nem tartozik bele a francói nemzeti történelembe, a 19. század eleje azonban igen, mert az idegen (napóleoni) megszállókkal szembe- szegülő spanyol nép éppen a nemzeti önrendelkezés érdekében lázadt fel. Innen pedig egyenes út vezet az 1936-39-es polgárháború igazolásához, ahol, értelmezésük szerint, szintén az idegen hatalmak összeesküvésétől kellett megvédenie Spanyolországot a hazafiaknak.

A Katolikus Királyok korszakának jellegzetességei képezték a Franco-rendszer alapját, így a kettő közötti párhuzam a rezsim számára a spanyol nemzet egyik fő alkotóelemének számított: az egységes nemzet (a 16. században Kasztília központtal), a katolicizmus hegemoniája, a fegyveres erők garantálta fegyelem és védelem, valamint a külső és belső ellenséggel vívott állandó harc.

A hispán faj

Mivel földrajzilag és politikailag lehetetlen volt Spanyolország és a volt latin-amerikai gyarmatok egyesítése, szellemi síkon próbáltak erre törekedni. A tettek és a retorika alapján egy olyan, az utókor által *elképzelt közösség*nek nevezett formáció létrehozása volt a cél, amelynek résztvevőit nem feltétlenül köti össze direkt hatalom, a kapocs a múltban és a jelenben egyaránt keresendő.¹⁰

¹⁰ Benedict Anderson 1983-ban fejtette ki először az elképzelt közösségek elméletét, amelyeket a történelem különböző korszakaiban kialakuló és fenntartható

A Falange által megtestesített *birodalmi akarat* (*voluntad de imperio*) mutatta, hogy, bár Latin-Amerika volt gyarmatai már elszakadtak az anyaországtól, ismét bekövetkezhet az egyesülés spirituális síkon. Véleményük szerint valódi szeparáció igazából nem is történt, mert a hispán faj mindig is egy volt, semmilyen földi hatalom nem szakíthatja szét népeit. Az egykoron nagy és legyőzhetetlen hispán birodalom szellemi téren továbbra is fenáll, a Nemzeti Mozgalom hivatott őrködni az egység felett. A közös múlt, a nyelv, a szokások, a kultúra, a vallás és a spanyolokban és latin-amerikaiakban egyaránt csörgedező hispán vér mindörökké összeköti az óceán két oldalán élő népeket.

Az összetartozás gondolatát leghangsúlyosabban a 19. század végétől kereshetjük. A kolóniák elvesztésével már a századfordulón jelentőssé vált az egység kiemelése, szembeállítva mindezt a félszigeti nacionalizmusok törekvéseivel. A hispán faj ünneplését 1918-tól kezdődően október 12-én nemzeti ünnepként tartják számon (*Día de la Raza – A Faj Napja*). Többek között a régiók autonomista törekvései, az ország megbonthatatlan egységének esetleges feltörése tette szükségessé a nacionalista oldal szemében az 1936-os felkelést, így már a fegyveres konfliktus első pillanatától kiemelt szerepet kapott az összetartozás. A Franco-diktatúra egy centralista hispán nacionalizmust állított nemzeti politikája középpontjába, amelyből kizárt mindent, ami nem az általuk vallott, a régi kasztíliai hagyományokhoz visszanyúló egységet hirdette, így a kis nemzetek önállósodási törekvései is nemkívánatosá váltak.

A volt kolóniákkal való harmonikus kapcsolat a spanyol nacionalizmus szerves részét képezte. Egy Argentínában élő spanyol pap, Zacarías de Vizcarra javasolta először, hogy a „Raza” helyett a „Hispanidad” szót használják, erről számol be Ramiro de Maeztu 1931-ben megjelent híres írásában, a *La*

nacionalizmusok egyik alapfeltételeként jelöl meg. Az erről szóló monográfia: Benedict ANDERSON: *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Verso, London-New York, 1991.

*Hispanidad*ban.¹¹ Maga Maeztu is a *Hispanidad* kifejezés mellett érvel, amely az összes hispán népet magában foglalja, erőteljes katolikus töltettel (1958-tól már a *Faj Napját* is *Hispanidad Napjának* nevezik). Későbbi munkájában, a *Defensa de la Hispanidad*ban¹² már bővebben kifejti gondolatait, a spanyol fajt teszi meg a legfejlettebb keresztény civilizáció képviselőjévé, részletes történelmi okfejtéssel alátámasztva. Kimondja: „A *Hispanidad* teremtette az egyetemes történelmet, és nincsen a világon semmi, a Kereszténységen kívül, ami hozzá lenne fogható”¹³ ... „A közösségünk nem faji és nem földrajzi, hanem szellemi”¹⁴... „A *Hispanidad* birodalma azon a reményen alapul, hogy hozzánk hasonlóan az ismeretlen területek népei is megmenekülhetnek”.¹⁵ Maeztu a spanyol történelem olyan korszakait emeli ki, amelyek szerinte a *Hispanidad* eszméjéhez pozitív elemeket tettek hozzá. Spanyolország létét attól az időponttól számítja, amikor a vizigótok felvették a kereszténységet (586), a csúcsidőszak a 16. századra tehető, a hanyatlásért pedig a Bourbon-dinasztia a felelős, karöltve az országot (szellemileg és katonailag is) folyamatosan támadó idegen országok nemzetközi összeesküvésével és az idegenszívű spanyolok árulásával. Csodálja a korabeli Németország és Olaszország fejlődését és politikai berendezkedését, szerinte ezek mintáját követve kellene visszanyúlni a spanyol múlt dicső korszakaihoz, hogy a nemzet ismét megtalálhassa önmagát. Csejtei Dezső szavaival élve a maeztui érvelésben „...a még inkább múlt századi hangvételű *populista exkluzivizmus* átnő egy – minden archaizációja ellenére – „modernebb” hangszerelé-

¹¹ Ramiro de MAEZTU: „La Hispanidad”. *Acción Española*, 1/I, 1931. 8-16.

URL: <http://www.filosofia.org/hem/193/acc/e01008.htm> [letöltés: 2013. április 26.].

¹² Ramiro de MAEZTU: *Defensa de la Hispanidad*. Madrid, 1934.

URL: <http://guardiadelahispanidad.files.wordpress.com/2009/09/defensa-de-la-hispanidad.pdf> [letöltés: 2013. április 26.].

¹³ Uo. 14.

¹⁴ Uo. 15.

¹⁵ Uo. 69.

sú *katolikus totalitarizmusba*”.¹⁶ Anderle Ádám szerint „haza, valóság, fasizmus a *hispanidad* közös fogalmába integrálódott a jobboldali ideológiában. Ez a pánhispanizmus erősen konzervatív, történeti érvelésű, birodalmi-imperialista változata volt, mely Spanyolország nagyságának visszaállítását ígérte. Enyhe kapitalizmusellenessége ekkor antiszemizmussal társult.”¹⁷

A hispán faj felsőbbrendűségét más, igen szélsőséges érvekkel is magyarázták. Antonio Vallejo Nájera a nemzeti oldal legbefolyásosabb pszichiátere, a Nemzeti Hadsereg Pszichiátriai Szolgálatának vezetője, Franco egyik bizalmasa tanulmányokban és elemzésekben értekezett e témáról.¹⁸ A Caudillóhoz fűződő viszonya és a rezsimben betöltött szerepe miatt valószínűsíthető, hogy érvelései hatással voltak a döntéshozókra.

Vallejo Nájera szerint a hispán fajnak meg kell szabadulnia azoktól a káros hatásoktól, amelyek az elmúlt évszázadokban az erkölcsi értékrendszer összeomlásához és a faj degenerálódásához vezettek. A spanyoloknak igényt kell támasztaniuk arra, hogy biológiailag és társadalmilag a legfejlettebb osztályokhoz tartozzanak. A mentálisan alsóbbrendűnek tekinthető emberek nem vehetnek részt a döntések meghozatalában, és rá kell ébredni, hogy nem ér ugyanannyit mindenkinek a szavazata. Az évszázadok során több különböző fajból alakult ki a jelenlegi hispán faj, amelyet már csak a hit és a gondolkodás fog egybe. A 17. századi értékeknek kell visszatérniük: a miszticizmus, a lovagiasság, a becsület kultusza, a bátorság, a józanság, az anyagi javak megvetése, a szemérem, az őszinteség, a szenvedélyes elkötelezettség és a büszkeség értékrendszerének együttese szavatolhatja, hogy a hispán faj ismét nagygyá válik. Szükséges, hogy az emberek alá vessék magukat a vezetőjük akaratának, a fiatalok pedig azono-

¹⁶ CSEJTEI Dezső: „A 98-as nemzedék és a spanyol történelem”. *Aetas*, 1998/4. 26.

¹⁷ ANDERLE Ádám: *Megosztott Hispánia*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1985. 158.

¹⁸ Két legfontosabb műve: Antonio VALLEJO NÁJERA: *Eugenesia de la Hispanidad y regeneración de la Raza*. Burgos, 1938 és *Política racial del Nuevo Estado*. Editorial Española, San Sebastián, 1938.

suljanak a Caudillóval, mint legfőbb vezérrel. A kulturális életet is új alapokra kell helyezni, a vallás és a hazafias érzés adja az új nemzet fundamentumait. Ha mindez teljesül, megteremtődnek az ideális feltételei annak, hogy a kiválasztott faj, a hispán rassz ismét terjeszkedni kezdjen. Ehhez viszont meg kell tagadni mindent, ami a demokratikus és a marxista országokra jellemző, ugyanis azok az alsóbbrendű és a középszerű egyedeket favorizálják. Csak egy totalitárius államban valósulhat meg, hogy a felsőbbrendű faj kifejlődik (egyes érvelései rokonságot mutatnak a náciizmus fajelméletével), és elérkezik az igazságos társadalom.¹⁹

A Hispanidad fogalmának egy másik megközelítését nyújtja Rafael Gil Serrano, aki 1938-ban publikált (majd később még több ízben kiadott) könyvében háromféle Spanyolországot különböztet meg²⁰:

- „Igen-Spanyolország”: azok a lovagias, hősi, katolikus spanyolok, akik országuk üdvéért tevékenykednek, és nem bocsátanak meg azon ellenségeknek, akik nem téríthetők jó útra.
- „Nem-Spanyolország”: a tudatlan és szolgálkú Spanyolország, akik mindent feláldoznak önmaguk boldogulása érdekében.
- „Anti-Spanyolország”: A másik két Spanyolország esküdt ellensége, felforgató és áruló tevékenységével megmételjezi a spanyol hazát.

Gil Serrano kifejti, hogy Igen-Spanyolország a kormányzó csoportokat foglalja magában, míg Nem-Spanyolország a dolgozókat. Anti-Spanyolországként pedig azokat a csoportokat azonosítja,

¹⁹ A fenti a Vallejo Nájera könyvei alapján készített összegzés, valamint az alábbi írás következtetése: Enrique GONZÁLEZ DURO: *El miedo en la posguerra*. Oberon, Madrid, 2003. 50-53.

²⁰ Rafael GIL SERRANO: *Nueva visión de la Hispanidad*. Espasa-Calpe, Buenos Aires, 1938.

A kategóriákat magyar nyelven ismerteti: ANDERLE 1985. 162-164.

amelyek ellen a könyv írásakor a polgárháború folyt: kommunisták, marxisták, szabadkőművesek, köztársaságiak, és mindenki, aki ezek befolyása alatt áll. Igen-Spanyolország maga a spanyol nemzet, a másik kettő ellen ádáz küzdelmet kell folytatni.

Spanyolország a Franco-korszakban megpróbálta továbbra is egyfajta anyaország szerepét betölteni, amely örködik a volt kolóniák felett, paternalista módon óvja a tőle elszármazott népeket. Intézményes keret is épült az ideológia köré, az 1940-ben létrejött *Hispanidad Tanácsa* (*Consejo de la Hispanidad*) a kulturális kapcsolattartás, és egyben a másik kontinens felé irányuló nemzeti-katolikus propaganda fő felelőssévé lép elő – 1946-tól a *Hispán Kultúra Intézete* (*Instituto de Cultura Hispánica*) néven működik, latin-amerikai országokban is megjelennek kihelyezett intézetei. A kultúra pedig hosszabb távon hídként funkcionálhat a két térség politikai összefonódása szempontjából is. Ez azonban nem csak a felkelők soraiban merült fel: korábban a köztársasági kormányok is úgy vélték, hogy a közös nyelv, eredet, történelem és kultúra alapvetően összekapcsolja Spanyolországot a hispán-amerikai köztársaságokkal.²¹

Már a polgárháború idején hivatalos körökben is megfogalmazódott és nyomtatott formában is megjelent a vezető erők ki nyilatkoztatása a spanyol civilizációs szándékról. Érvelésük szerint Spanyolországot, mint a hispán világ spirituális tengelyét, történelmi okoknál fogva megilleti a latin-amerikai kontinens feletti őröködés joga, a spanyol technika és a kultúra segítségével vissza kell hódítani a régi területeket. Missziójuk, hogy 200 millió hispánt megvédjenek a dollár és a font képében megjelenő gazdasági imperializmustól. Eltérően tehát a maeztui Hispanidad-felfogástól, a felkelés alatt politikai és katonai alapon elképzelt újraegyesítés is komolyan szóba került. Értelmezésük szerint a Hispanidad megmentése egyet jelent a katolicizmus és a spanyol nyelv védelmével. Hamar világossá vált azonban, hogy a latin-amerikai nemzetek – érthető módon – nem fogadták lelkesedéssel

²¹ DELGADO GÓMEZ-ESCALONILLA 1992. 56.

a totális spanyol hegemoniára való törekvést, így a francói megközelítés a későbbiekben már csak politikai és kulturális indíttatásúvá redukálódott.²²

A „Jó” és a „Rossz” küzdelme Spanyolországért

A spanyol polgárháború áldozatainak száma ma is vitatott. A legújabb becslések szerint²³ összesen 433 ezer áldozattal jártak a harcok, ebből 165 ezren betegségben hunytak el, erőszakos halált 268 ezer személy halt. A csataterén körülbelül 137 ezren vesztették életüket, a későbbi terror áldozatai 130 ezren lehettek. A polgárháború halottainak összesített száma 625 ezerre tehető, beleértve a háború és a diktatúra minden áldozatát. Ezek a számok azonban eléggé képlékenyek, főleg a háború utáni elnyomás, a bosszúhadjárat eredményeként történt kivégzések és börtönbüntetések adatai emelhetnek a végső becsléseken.²⁴ A tömeges szegénység, a lakás-, ruha- és élelmiszerhiány, valamint a jegyrendszer is számos áldozatot követelt.

Az 1939-ben hozott *Politikai Felelősségre Vonás Törvénye (Ley de Responsabilidades Políticas)*²⁵ értelmében gyakorlatilag bárkit meg lehetett vádolni azzal, hogy együttműködött a „hazaáruló” köztársasági erőkkel, ez alapján kezdtek a győztesek tisztogató-sokba. Az ezt kiegészítő, 1940-es a *Szabadkőművesség és Kommunizmus Elnyomásának Törvénye (Ley para la Represión de la Masonería*

²² Uo. 124-125.

²³ José Javier ESPARZA: *El terror rojo en España*. Ed. ALTERA, Madrid, 2007. 360-361.

²⁴ Nincs két olyan történeti munka vagy statisztika, amely azonos számokat mutatna. Éppen ezért nem vállalkozom pontos adatok közlésére, a fent hivatkozott Esparza becsléseit azért emeltem be, mert egyfajta középutat képviselnek. Napjainkban is számos könyv és tanulmány közöl hitelesnek mondott számokat ebben a témában, de mindegyik eltérő adatokat említ.

²⁵ *Boletín Oficial del Estado*, 1939. február 18.

y del Comunismo)²⁶ preambulumban pedig történelmileg próbálják igazolni a jelen ellenségképét:

„A spanyol gyarmatbirodalom elvesztésében, a véres függetlenségi háborúban, a Spanyolországot az elmúlt évszázadban ostromozó polgárháborúkban és az alkotmányos monarchia bukását felgyorsító, valamint a diktatúra időszakát aláaknázó felfordulásokban mindig felfedezhető a szabadkőművesek és az anarchizmust hirdető erők együttes ténykedése, melyeket rejtőző nemzetközi erők mozgatnak.”

A keresztes hadjárat fogalma a nemzeti-katolikus Spanyolországban, elsősorban a Falange hatására, magasztos értékkel bírt. Ahogy évszázadokkal korábban a *reconquista*²⁷ alatt a katolikus nemzet megszabadult a kártékonynak ítélt idegen elemektől, úgy a polgárháború során Franco és csapatai ugyanezt tették: eltávolították a hatalomból és a közéletből az általuk nemzetellenesnek tartott csoportokat. Sok fenyegető árnyat látott a spanyol nép fölétornyosulni a nacionalista tábor, de ezek közül is a legveszélyesebbnek a kommunizmust vélte. A fegyveres harccal nem oldódtak meg a problémák, a nemzetközi kommunizmust, a marxizmust és a szabadkőműveséget minden gonosz forrásaként jelölték meg, és az ellenük folytatott harc vált a nemzeti összefogás egyik elsőszámú indokává. Franco polgárháború alatt és után elmondott beszédeinek központi témája a kommunizmus veszélye, ebben a szellemben írtak cikkeket a sajtótermékek is. Spanyolország ellenfelei továbbra is a marxizmus, a szabadkőműveség és a judaizmus. A háború után azonban változás történt: a retorikában nem kizárólag marxizmusról beszélt, a kapitalizmus is ellenfélle vált, mintegy egyenlőségjelet téve a kettő közé. A beszédekben és a sajtóban a marxizmus, bolsevizmus, kommunizmus, szabadkőműveség, kapitalizmus, judaizmus, liberalizmus

²⁶ *Boletín Oficial del Estado*, 1940. március 2.

²⁷ A *reconquista* az Ibériai-félszigeten 722 és 1492 között végbement folyamat, mely során a keresztény királyságok visszahódították a félszigetet a muzulmánoktól.

szavak jórészt egymás szinonimáiként funkcionáltak; a propaganda szerint az idegen hatalmak ügynökei beszivárogtak a nemzeti Spanyolország minden társadalmi szférájába, és a fenti eszmék szolgálatában belülről próbálják szétbomlasztani az új rendet. A polgárháború alatt a felkelők oldalán álló sajtóban, a harcok után pedig minden Spanyolországban megjelenő újságban találunk számos cikket ebben a témában. Ezeket egészítik ki a Caudillóval készült interjúk, beszédeinek leiratai. Mindez érvényes a rádióra és a filmre is. A kommunizmus gyűjtőnév alatt csoportosított a fentiekén kívül mindenkit, aki – Franco szerint – a múltban a szociális reformok és a kisnemzetek autonómia-törekvésének támogatásával megkérdőjelezte Spanyolország egységét, vagy gyengíteni akarta a katolikus egyház hatalmát.²⁸ Az 50-es évektől egyre gyakoribbá váló sztrájkok, majd az évtized második felében megjelenő egyetemi tiltakozó mozgalmak a Generalísimo szerint mind a külföldről beszivárgó kommunista ügynökök lázító akcióinak eredményei voltak.

Az egyház is támogatta az állandósuló harcot. Az irányításuk alá tartozó közoktatásban terjesztették nézeteiket a démonizált liberalizmusról, szocializmusról, pozitivizmusról, naturalizmusról és szabadkőművességről, a tankönyvek és iskolai olvasókönyvek is ezek ellen irányuló szövegeket tartalmaztak. A kötelező tankönyvként funkcionáló, már említett Catecismo... is a zsidó-szabadkőműves csoportokat és a nemzetközi kommunizmust nevezte meg a legfenyegetőbb veszélynek, amelyekkel egyetlen igaz katolikus sem vállalhat közösséget. A velük való múltbeli együttműködést Spanyolország fő bűnei közé sorolja, ezt a foltot pedig csak vérrel lehet kitörölni.²⁹

Franco nemzetközi elismertsége részben ennek a felfogásnak köszönhető. Mivel ő már mindenkinél korábban figyelmeztette a világot a kommunista veszélyre, amikor kiéleződött a konfliktus a Szovjetunió és az Egyesült Államok (és más nyugat-európai

²⁸ Erről lásd: VÁZQUEZ MONTALBÁN 2004.

²⁹ CAMINO GUTIÉRREZ LANZA 2000. 37.

országok) között, akkor a spanyol tábornok egy, a fenyegetettséget már jó előre érzékelő hadvezér szerepét vehette fel. Külpolitikájában mindvégig a tántoríthatatlan antikommunista álláspontjára helyezkedett, így a hidegháború eseményei³⁰ valamint a Szovjetunió agresszivitása is az ő igazát támasztották alá. Az 1956-os magyar eseményekre adott spanyol reakció³¹ szervesen illeszkedett ehhez a felfogásához.

* * *

A legitim köztársasági kormány elleni felkelés és a testvérgyilkos polgárháború véráldozatai árán született Franco-diktatúra képlékeny ideológiai alapokon nyugodott, mindössze néhány állandó elem azonosítható be a 36 év során. Tanulmányunkban az kívántuk bemutatni, hogy a Caudillo milyen ideológiai, politikai és retorikai pillérekre alapozta hatalmát. Mindezekre azért volt szüksége, hogy előbb a belfölddel, később a külfölddel is el tudja fogadtatni hatalmát.

³⁰ A korabeli spanyol sajtóban és Franco beszédeiben ezek közül legtöbbször a Truman-doktrína, az Amerika-ellenes Tevékenységet Vizsgáló Bizottság, a Koreai-félszigeten és Kínában zajló események, valamint az 1956-os magyar forradalom jelentek meg.

³¹ ANDERLE Ádám: *A magyar-spanyol kapcsolatok ezer éve*. Szegedi Egyetemi Kiadó – Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged, 2005. 144-154.